

**O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIGINING HUQUQIY ASOSLARI: IJTIMOY-FALSAFIY
TAHLIL**

Adxamxo'ja Isaxo'ja o'g'li Abdullaxo'jayev

Qo'qon universiteti, "Ta'lim" kafedrası falsafa o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada milliy qonunchiligimizda ayol-qizlarni huquq va manfaatlarini himoya qilish va ularga davlarimiz tomonidan yaratib berilayotgan imtiyoz va imkoniyatlar, so'nggi yillarda ayol-qizlarga nisbatan zo'ravonli va uning har qanday shakllariga muhosasiz kurashni kuchaytilganiligi va gender tengligi borasida huquqiy, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy sohalaridagi islohotlar va ularning mazmun-mohiyati xususida fikr yuritiladi. Demokratik islohotlarini yanada jadallashtirish ayol-qizlarni ham ma'naviy hayotda, ham siyosiy-rahbarlik sohasida faolligini oshirish eng muhim vazifalardan biri ekanligi, aholini huquqiy madaniyatini yuksaltirish orqali faol fuqarolik jamiyatini barpo etish kabi oliyjanob maqsadlar gender tengligini ta'min etilishi bilan uzviy bog'liq ekanligi alohida ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, gender, tenglik, huquq, imkoniyat, siyosiy, huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy, xotin-qiz, erkak, majburiyat, qonun, BMT, hukumat.

Абстрактный. В статье рассматривается защита прав и интересов женщин и девочек в нашем национальном законодательстве, а также привилегии и возможности, созданные нашим временем, усиление борьбы с насилием в отношении женщин и девочек и нетерпимостью к любым его формам в последние годы. Обсуждаются правовые, политические, социальные, реформы в экономической и духовной сферах и их суть. Одной из важнейших задач является ускорение демократических реформ и повышение активности женщин и девушек как в духовной жизни, так и в политической сфере. Сферу политического лидерства, а также создать активное гражданское общество путем повышения правовой культуры населения. Подчеркивается, что такие благородные цели, как становление, неразрывно связаны с обеспечением гендерного равенства.

Ключевые слова: Узбекистан, пол, равенство, право, возможность, политическое, правовое, социальное, экономическое, женщина, мужчина, обязанность, закон, ООН, правительство.

Annotation. In the article, the protection of the rights and interests of women and girls in our national legislation and the privileges and opportunities created by our times, the strengthening of the fight against violence against women and girls and intolerance to any of its forms in recent years, and the legal, political, social, reforms in the economic and spiritual spheres and their essence are discussed. One of the most important tasks is to accelerate the democratic reforms and to increase the activity of women and girls both in the spiritual life and in the sphere of political leadership, and to create an active civil society by raising the legal culture of the population. It is emphasized that such noble goals as establishment are inextricably linked with the provision of gender equality.

Keywords: Uzbekistan, gender, equality, right, opportunity, political, legal, social, economic, woman, man, obligation, law, government.

Oila-jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lib, davlat va jamiyat muhofazasida bo'lish huquqiga ega degan tamoyil asosida mamlakatimizda islohotlar amalga oshirib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyasining Oila, bolalar va yoshlar deb nomlangan alohida bobining 76-moddasida "Oila- jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh-O'zbekiston xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi", deb belgilab qo'yilgan. Qomusimizda mustahkamlab qo'yilgan teng huquqlilik prinsipni amalga oshirishda xotin-qizlar va erkaklarga ta'lim va tarbiya olishda, kasbiy tayyorlanishda, ishda, mehnat uchun rag'batlanishda, siyosiy hayotda va mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga nisbatan mas'uliyat va burch nuqtai nazaridan, ijtimoiy, huquqiy, ma'naviy, iqtisodiy va jihatdan bir hil imoniyat va majburiyatlar yaratilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasi bilan tartibga solingan insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga asoslanishi, qonun oldida tengligi prinsipining Konstitutsiyaning 76-moddasi bilan nisbati ko'plab bahs-munozaralarga sabab bo'lgan, deyish mumkin. Aynan ayollar va erkaklarga teng imkoniyatlar yaratish masalasi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining [1] 76-moddasi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida Gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida" qarori [2], "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni [3], O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida"gi Qonunining 2-moddasi, Mehnat kodeksi [4] 4-moddasining birinchi qismi, Oila kodeksining [5] 2-moddasi alohida ahamiyatga ega sanaladi. Ayollarning siyosiy huquqlarini ta'minlashda yangi qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksida [6] siyosiy partiyalar tomonidan Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va xalq deputatlari mahaliy Kengashlari deputatligiga nomzodlar ko'rsatishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar ta'minlashi nazarda tutilgan. Saylov kodeksining 70 va 91-moddalariga muvofiq ayollarning soni siyosiy partiyadan ko'rsatilgan deputatlikka nomzodlar umumiy sonining kamida 30 % ni tashkil etishi kerakligi belgilangan edi. 2019-yil 2-sentabrda "Xotin-qizlarni tazyiq-zo'rvonliklardan himoya qilish to'g'risida"gi va "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunlar, 2018-yil 2-fevraldagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2018-yil 2-iyuldagi Ijtimoiy rehabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek oilaviy-maishiy zo'rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tabirlari to'g'risida"gi, 2019-yil 7-martdagi „Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari [7] "Og'ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan

xotin-qizlarga, nogironligi bo'lgan, kam ta'minlangan, farzandlarini to'liqsiz oilada tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi hukumat qarori mamlakatimizda xotin-qizlarning huquqlari himoyasi borasida ustuvor yo'nalishlarni belgilab berdi. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar bilan jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida erkaklar va ayollarning huquqlari hamda erkinliklarin kamaytirishga yoki tan olmaslikka qaratilgan har qanday tarzda farqlash, istisno etish yoki cheklash jinsi bo'yicha bevosita kamsitish, sirdan xolis bo'lib tuyiladigan, biroq bir jinsdagi shaxslarni boshqa jinsdagi shaxslarga nisbatan noqulayroq holatga tushirib qo'yadigan vaziyatlar, holatlar, mezonlar yoki amaliyotlar esa jinsi bo'yicha bilvosita kamsitish sifatida qabul qilinishi belgilab o'tilgan. O'zbekistonda zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan shaxslarni rehabilitasiya qilish va moslashtirish hamda o'z joniga qasd qilishning oldini olish markazlari faoliyati davlat rahbarining 2018-yil 2 iyuldagi qarori asosida yo'lga qo'yilgan. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning gender tushunchasiga ham ta'rif berilgan. Gender — xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihatidir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 22-fevral kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasida so'zlagan nutqida gender siyosati masalalari borasida mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida va ishbilarmonlik sohasida ayollarning rolini tubdan oshirishga qaratilgan ishlar qat'iy davom ettirilishini ta'kidladi. Shu maqsadda joriy yilda O'zbekistonda Markaziy Osiyo mamlakatlari yetakchi ayollarining muloqoti va xotin-qizlarning mintaqaviy biznes-forumini o'tkazish rejalashtirilayotganiga e'tiborni qaratdi. Darhaqiqat, qadim yunon olimlari Suqrot, Arastu, Aflotun kabi olimlari eng yaxshi davlat sifatida jamiyatda tenglik va adolat hukm surgan polisni nazarda tutishgan. eng yaxshi qonunlar sifatida ham barcha tengligini kafolatlagan qonunlarni ilgari surishgan. erkak va ayollar tengligi g'oyasini yunon olimi Antifont o'z asarlarida qo'llagan holda: "Tabiat barchani: ayollarni ham, erkaklarni ham teng qilib yaratadi, lekin odamlar insonlarni tengsiz holatga soluvchi qonunlarni ishlab chiqishadi", deb ta'kidlagan. SHarq qomusiy olimlardan Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida tenglik hukm surgan davlatni fozillikka intilgan davlat sifatida qayd etgan bo'lsa, 1791-yilda Olimpiya De Guj tomonidan tayyorlangan fuqarolik va ayol huquqi deklaratsiyasida ilk bor ayollarning erkin fikrlash va o'z fikrini bildirish huquqiga ega ekanligi e'tirof etilgan. Gender tengligining huquqiy rivojiga e'tibor beradigan bo'lsak, eng avvalo, gender tenglikning huquqiy asoslari xalqaro va milliy qonunchilikni tarixiy-nazariy va huquqiy jihatlarini tahlil etish joiz. Albatta, barchamizga ma'lumki, 1948-yilda BMT Bosh assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida erkak va ayollarning tengligi alohida e'tirof etilgan bo'lib, Deklaratsiyaning 1-moddasida "Hamma odamlar o'z qadr-qimmatini hamda huquqlarida erkin va teng bo'lib tug'iladilar. Ularga aql va vijdon ato qilingan, binobarin bir-birlariga nisbatan birodarlik ruhida munosabatda bo'lishlari kerak", deya ta'rif berilgan. BMT tomonidan 1966-yilda qabul qilingan yana bir xalqaro hujjat – Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 3-moddasida ta'kidlanishicha, "Mazkur paktida ishtirok etuvchi davlatlar erkaklar va

ayollar uchun ushbu Paktda ko'rib chiqilgan barcha fuqarolik va siyosiy huquqlardan bir xilda foydalanishini ta'minlash majburiyatini oladi". Hozirgi paytda mamlakatda 197 ta shunday markaz faoliyat yuritmoqda. Davlat statistika organlari gender ko'rsatkichlari asosida jamiyat hayotining barcha sohalarida xotin-qizlar va erkaklarning holatini aks ettiradigan statistik axborotni yig'ishni, unga ishlov berishni, uni to'plashni, saqlashni, tahlil qilishni va e'lon qilishni amalga oshiradi. Respublika markazi ma'lumotlariga ko'ra, o'tgan yilning dekabr oyigacha 21 mingdan ortiq fuqarolarning murojaatlari qabul qilingan. Shundan 986 nafari erkak, 788 nafari bola va 19784 nafari ayol. Gender komissiyasi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yil 1-dekabr holatiga qadar ichki ishlar organlariga himoya orderi so'rab 404 ta murojaat kelib tushgan bo'lib, shulardan 375 holatda xotin-qizlarga himoya orderi rasmiylashtirilib berilgan. Hududlar kesimida himoya orderi so'rab qilingan murojaatlarning eng ko'pi Toshkent viloyatida (58 ta), eng kam murojaat Qoraqalpog'iston Respublikasida (3 ta) qayd etilgan. Xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining 119 tasi ruhiy, 177 tasi jismoniy, 10 tasi tazyiq, 6 tasi iqtisodiy, 2 tasi jinsiy zo'ravonlikdan iborat bo'lgan. Hozirda O'zbekiston Respublikasi aholisining qariyb 50 % ni xotin-qizlar tashkil qiladi. 2016-yilda oliy ta'lim muassalariga jami 61 ming yoshlar o'qishga qabul qilingan, shundan xotin-qizlarning soni 23 mingni yoki 37 % ni tashkil etgan. So'nggi yillarda qizlarning sifatli ta'lim olishi, kasb egallab, ishli bo'lishi uchun bo'lishi uchun katta imkoniyatlar yaratilgan. Talabalarning 48 % ni xotin-qizlar tashkil etmoqda. 2020-yilda yo'lga qo'yilgan tizimga muvofiq, 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz oliy ta'lim muassasalariga davlat granti asosida o'qishga qabul qilingan. Qizlar uchun maxsus stipendiya 2021-2022 o'quv yilidan boshlab davlat granti yoki to'lov kontrakt asosida "A'lo" baholarga o'qiyotgan va ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarga oyma-oy to'lashni rejalashtirilyotgani ham ushbu sohada so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarni amalga oshirishga kirishilyotganligini bildiradi. Shuningdek, Bola tug'ilishi munosabati bilan ona ham, ota ham haq to'lanadigan ta'til olish huquqiga ega. Bolani parvarishlash bo'yicha ta'tilning davomiyligi ota-onaning ixtiyoriga ko'ra ular o'rtasida bo'linishi mumkin, bunda ota-ona ta'tildan uni qismlarga bo'lgan holda foydalanishi mumkin. Agar shaxs o'zini jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan deb hisoblasa, vakolatli organlarga yoki sudga murojaat qilish huquqiga ega. Bunda jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan shaxsdan davlat boji undirilmaydi. Shuningdek, Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida Gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida" qaroriga muvofiq So'nggi yillarda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta'minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamlislohotlar amalga oshirildi. Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, sohaga oid 25 ta qonunchilik hujjati qabul qilindi. Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo'yicha respublika komissiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil etildi. O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetib, parlamentdagi xotin-qizlar soni qariyb 32 foizga yetdi va dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi. Sohada olib borilyotgan

islohotlar xalqaro reytinglardagi mamlakatimiz o'rniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, Jahon bankining Ayollar, biznes va qonun indeksida O'zbekiston 2020-yilda xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik bo'yicha ahamiyatga molik islohotlarni amalga oshirgan 27 ta davlat qatoriga kiritildi va 5 pog'onaga yuqorilab, 190 ta davlat orasida 134-o'rinni egalladi. O'zbekiston BMT Nizomining maqsad va prinsiplariga hamda xalqaro huquqning boshqa umume'tirof etilgan normalariga sodiq ekanliklarini doimo ko'rsatib kelgan. BMT Bosh Assambleyasining 2015-yilning sentyabrda Barqaror rivojlanish bo'yicha o'tkazilgan sammitida 70-son rezolyutsiyasi qabul qilinib, mamlakatimiz uchun dolzarb hisoblangan 16 ta milliy maqsadga erishish bo'yicha 125 ta maqsadli vazifa hamda 206 ta indikator ishlab chiqilgan. Xususan, barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad — Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan islohotlar bilan hamohangdir. O'zbekistonda gender tenglikning ham xalqaro-huquqiy, ham konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari kafolatlangan. Gender tenglik ijtimoiy tenglikni ham anglatadi. Bunday tenglikni ta'minlash uchun Konstitutsiya va qonunlarga zarur qoidalarni kiritishning o'zi kifoya emas. Shu bois ham, jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xulosa qiladigan bo'lsak, mamlakatimizda gender tenglikka erishishda xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini yanada kuchaytirish masalasi davlat siyosati darajasida hal qilinayotgan ustuvor vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Gender tengligini ta'minlashning eng muhim omillaridan biri aholini huquqiy madaniyatini va siyosiy faolligini oshirish va ularda islohotlarga nisbatan faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish eng ustuvor masalalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida Gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida" qarori. 2021
3. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2019.09.02
4. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. 2022.10.28
5. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. 1998.04.30
6. O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi. 2019.06.25
7. "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlari yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 2023.02.08